

1

בראשית טז לך לך

קפז

טז כ"א וְאֶת-הָאִמְרִי וְאֶת-הַכְּנַעֲנִי וְאֶת-הַגְּרֹגֶשֶׁי וְאֶת-הַיְבוּסִי: וְשָׂרִי

ב אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יִלְדָה לוֹ וְלֵה שִׁפְחָה מִצְרִית וְשָׂמָה הָגָר: וַתֹּאמֶר שָׂרִי אֶל-
אַבְרָם הִנֵּה-נָא עֲצַרְנִי יְהוָה מִלְּדוֹת בָּא-נָא אֶל-שִׁפְחָתִי אוּלַי אֲבִנָה מִמֶּנָּה
וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרִי: וַתִּקַּח שָׂרִי אֵשֶׁת-אַבְרָם אֶת-הַגְּרִי מִצְרִית
שִׁפְחָתָהּ מִקֶּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֵׁבַת אַבְרָם בְּאַרְצָ כְּנָעַן וַתֵּתֶן אֹתָהּ לְאַבְרָם

כא. וְיָת אֲמוֹרָאֵי וְיָת
כְּנַעֲנָאֵי וְיָת גְּרִיִּשְׁאֵי וְיָת
יְבוּסָאֵי: א. וְשָׂרִי אֶת
אַבְרָם. לֹא יִלְדָת לֵיהּ,
וְלֵה אֲמָתָא מִצְרִיתָא
וְשָׂמָה הָגָר: ב. וַתֹּאמֶר
שָׂרִי לְאַבְרָם. הֵיא קַעֲן,
מִנְעֻנֵי כְּנַעַן מִלְּמִלְדָּה. עוֹל
קַעֲן לָנָת אֲמָתִי. קָאֻם

אֲתִבְגִּי מִנָּה, וְקָבִיל אַבְרָם לְמִימַר שָׂרִי: ג. וְדָבַרְת שָׂרִי אֶתְּ אַבְרָם, יָת הָגָר מִצְרִיתָא
אֲמָתָהּ. מִסוּף עֶסֶר שָׁנִין, לְמַתְּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דְכְּנָעַן, וַיְהִיבֵת יָתָהּ, לְאַבְרָם

טז (א) שפחה מצרית, בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו רש"י
לשרה אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית
אחר⁶⁸.

(ב) אולי אבנה ממנה, לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא
הרוס⁶⁹. אבנה ממנה, בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי⁷⁰. לקול
שרי, לרוח הקודש⁶⁹ שבה.

(ג) ותקח שרי, לקחתה בדברים: אשריך שזכית לידבק בגוף
68 כ"ד מה. א. 69 שם ב. 70 כ"ד נוסף: כמו שאמר: נתן אליקים שכרי אשר

טז (ב) אולי אבנה. מגורת בן, ועוד יתכן שהבן הוא כדמות ראב"ע
בניין, והאב כמו היסוד. ובן חסר ה"א⁶, וכן כל חי תאר, או פעל
עבר⁷. וישמע אברם. אמר לה כן.

(ג) מקץ עשר שנים. העתיק⁸ קדמונינו ז"ל⁹, שלא ישהא אדם
עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד. וזה הפסוק הוא כדמות
אסמכתא וטוב הוא.

יח. במקום ישראל בכלל. 6 שהוא מן בנה. 7 וכן חסרה לה"פ במלה חי
שהוא מן חי - חיה שהוא צורה של תואר בינוני או נסחר בעבר. 8 קבלו ומסרו
כן קורא ראב"ע לחז"ל מעתיקים. ראה הקדמה הדרך השנייה. 9 יבמות סד. א.

(כא) ואת האמרי ואת הכנעני, וארץ פלשתים בכלל הכנעני כמו רד"ק
שואמר בספר יהושע לכנעני תחשב וגו' (יג. ג).

טז (א) ושרי אשת אברם לא ילדה לו, כמו שאמר: ותהי שרי
עקרה (לעיל יא ל) ר"ל כיון שראתה שרי שלא ילדה לאברהם
והוא בן שמונים וחמש והיא בת שבעים וחמש חשבה כי אין לה
תקוה עוד, אמרה, הנה כי האל אמר לאברהם שיתן לו זרע שיירש
הארץ וממני לא יהיה לו זרע עוד כי אני זקנה והכן שיהיה לו
מאשה אחרת יהיה לו, טוב לי שאתן לו שפחתי לאשה אולי אבנה
ממנה ויהיה לי כבני וטוב לי, משיהיה לו בן מאשה אחרת. ולה
שפחה מצרית, כי אילו היתה כנענית לא היה לוקח אותה, וזכר
שמה לכבוד אברהם.

(ב) ותאמר... עצרני ה' מלדת, כיון שעד כה עצרני מלדת לך אין
לי תקוה עוד שיהיה לך בן ממני כי אני זקנה. אבנה. הבן נקרא כן
לפי שהוא בנין האב והאם³⁵. אמרה, אם יהיה לך משפחתי בן
אחשב אותו כאילו הוא בני ויהיה לי כבן³⁶ וישמע אברם, לומר
שישר בעיניו הדבר ולא המתין בזה לדבר האל כי חשב כי אחר
ששרי בלתי מלדת, מה שיעדו האל לתת לו זרע מהגר יהיה,
ואחר שישר הדבר בעיני שרי, ישר גם בעיניו. ואברם לא התפלל
על שרה כמו שעשה יצחק, או התפלל ולא נענה, כי רצה האל
להראות בה נפלאותיו לאהבת אברהם שחלד בת תשעים.

(ג) ותקח... מקץ עשר שנים, [אמר]³⁶, כי משישבו בארץ כנען
35 וכן בספר השרשים (בנה). [36] השלמתי ע"פ שאר כ"י הגד.

רס"ג טז (ב) אולי אבנה, אולי יבנה ביתי ממנה. לקול שרי, דברי
שרי. (ג) לו לאשה, להיות לו לאשה.

רמב"ן ישובו וינחלוה, והוסיף והייתי להם לאלהים (שם), שהוא
בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל או שר משרי
מעלה, כאשר יתבאר עוד בתורה². ואמר הכתוב בפעם הראשונה
לזרעך אתן, בלשון עתיד, וכן בשנית, כי עד הנה לא נתנה אליו
כולה ולפיכך אמר לו אתננה (לעיל יג יז), אבל בשלישית בשעת
הברית אמר לזרעך נתתי, לאמר שיכרות לו ברית על המתנה
שכבר נתן לו, וכן בעת המילה כשאמר לאחזת עולם אמר לו
ונתתי לך בעתיד³. ורש"י כתב לזרעך נתתי, אמירת הגבוה⁴ כמו
שהיא עשויה. ואין צורך במקום הזה.

טז (ב) וישמע אברם לקול שרי. לא אמר הכתוב ויעש כן, אבל
אמר כי שמע לקול שרי, ירמוז כי אף על פי שאברם מתאוה מאד
לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי, וגם עתה לא נתכון שיבנה
הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה, אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה
שתבנה ממנה, שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתי, או זכות
שתוכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו⁵. ואמר עוד ותקח
שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה
בחיקו. והזכיר הכתוב שרי אשת אברם, לאברם אישה, לרמוז כי
שרה לא נתיאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה מאצלו, כי היא
אשתו והוא אישה, אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו, ולכך אמר
לו לאשה, שלא תהיה כפלגש רק כאשר נשואה לו. וכל זה מוסר
שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה.

(ג) מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה י'
דישראל ואחמי ליה. 2 ע"י בסי אחרי יוח, כה ד"ה ותטמא. 3 לפי שהוא
רמו שיחזור ויתננה להם אף אם יגלו ממנה (טור). 4 ברש"י: של הקב"ה כאילו.
5 כ"ר ע"ז.

חזקוני טז (א) ושרי אשת אברם לא ילדה, מקרא זה בא להודיענו
שהברית קדמה לזרע, שלא תאמר אין מוקדם ומאוחר, והזרע
קודם לברית, לכך נאמר: ושרי אשת אברם לא ילדה. ולה שפחה
מצרית. שפחת מלוג היתה והיה חייב בכוונותיה ולא היה רשאי

טז (ב) הנה נא עצרני ה' מלדת. אף על פי שאמר לתת לך זרע
כאמרו "לזרעך אתן את הארץ הזאת" (יב ז), לא אמר שיהיה לך
אותו הזרע ממני⁴⁰, אולי אבנה ממנה. אולי קנאת הירך⁴¹ תעורר
הכח לפעולותיו ויחזוק להשיג זרע. לקול⁴² שרי. נטה לבבו

40 ולא פסקה הצדק בהבטחת ה'. 41 ע"פ מליצת חז"ל מגילה יג א -
"אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה". 42 בלמ"ד, משמע שנטה לבבו והקשיב
לדבריה, "בקול" (בבית) היה משמע שצית ועשה כן.

ד אישה לו לאשה: ויבא אל-הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גברתה
 ה בעיניה: ותאמר שרי אל-אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך
 לעצמה ליה לאתו: ד. ועל
 לנת הגר ועדיאת, נחנת
 ארי עדיאת, וקלת רבונתה
 בעינה: ה. נאמרת שרי
 לאברם דין לי עלך, אגא יתבית אמתי לך.

קדוש⁷¹ כזה⁷². מקץ עשר שנים, מועד הקבוע לאשה ששהתה רש"י
 עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת⁷³. לשבת אברם
 וגוי, מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין, לפי שלא
 נאמר לו: ואעשך לגוי גדול (לעיל יב ב), עד שיבא לארץ ישראל.
 (ד) ויבא אל הגר ותהר, מביאה ראשונה⁷⁴. ותקל גברתה בעיניה,
 אמרה: שרי זו אין סתרה כגלויה, מראה עצמה כאילו היא צדקת
 ואינה צדקת, שלא זכתה להריון כל השנים הללו, ואני נתעברתי
 מביאה ראשונה⁷⁴.

(ה) חמסי עליך, חמס העשוי לי, עליך אני מטיל העונש,
 כשהתפללת להקב"ה: מה תתן לי ואנכי הולך עירי (לעיל טו ב),
 לא התפללת אלא עליך, והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני
 נפקדת עמך⁷⁵. ועוד דברך אתה חומס ממני⁷⁶ שאתה שומע
 בויוני ושותק⁷⁷. ביני וביניך, כל "ביני וביניך" שבמקרא חסר, וזה
 מלא, קרי ביה "ובניך" שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר
 והפילה עוברתה, הוא שהמלאך אומר להגר: הנך הרה (פסוק יא),
 והלא כבר הרתה⁷⁸ והוא מבשר לה שתהר, אלא מלמד שהפילה
 הריון הראשון.

נתתי שפחתי לאישי (להלן ל יח). 71 י"ג: נקי וקדוש. 72 ב"ר מה, ג.
 73 יבמות סד, א. ב"ר מה, ג. 74 ב"ר מה, ד. 75 ב"ר מה, ה.
 76 הדברים שהיה ראוי שידבר אברהם עבור שרה להגר שתכבדה חמס וגול ממנה
 שלא דיבר עבודה (פי' מהר"ו, ב"ר מה, ה). 77 כאלו הסכמת להוציאה מכלל
 שפחה להיות גבירה. ולזה השיב לה: הנה שפחתך, והיא כדרך להוכיחה ומעולם לא
 שברתי עולה (מרשי התורה לר' שלמה אסתרוק). 78 "והלא כבר הרתה" —

(ד) ותקל. הנח הנעלם¹⁰ אשר בין האות המשרת ואות השרש¹¹ ראב"ע
 תחת הדגש הנתון להתכלע אות הכפל והוא מבנין נפעל¹².

10 הצירה נקרא כאילו נמשכה אחריו יו"ד נחה ונעלמה — נח נעלם, נסחר.
 11 בין התי' של נוכח ותי' של השרש קלל. 12 הצירה בא במקום הרגש הבא
 במקום האות הנבלעת, אך במקרה שלנו לא במקום הכפל אלא במקום הני' של נפעל.

המתינה עוד עשר שנים כי חשבה כי שם יתן לאברהם בן ממנה. רד"ק
 כי כן אמר לו לך מארצך ואחר כן ואעשך לגוי גדול, כיון
 ששהתה עשר שנים ולא ילדה, אמרה כבר זקנה אני עוד אין תקוה
 שיהיה לו בן ממני, אתן לו שפחתי. ואמרו רבותי ז"ל³⁷ נשא
 אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי לבטל ויוציא
 ויתן כתובה שמא לא זכה לקנות ממנה, ואף על פי שאין ראייה
 לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען. ללמדך
 שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין, וזה לטעם שזכרנו.
 (ד) ויבא... ותקל גברתה, חשבה כי מאחר שזרע אברם יהיה
 ממנה, כי תהיה גבירה ולא היתה חוששת למצות שרי גבירתה
 לאשר תצוה.

(ה) ותאמר חמסי עליך, החמס שאני לוקחת משפחתי, עליך הוא,
 כי אני לטובתך נתכוונתי שנתתיה לך כדי שיהיה לך זרע ממנה,
 ועתה נקלותי בעיניה ואתה לא תחוש ולא תייסר אותה ואני
 לכבודך איני רוצה לרדותה. ישפט ה', ואמרו רבותי ז"ל³⁸ כל
 המוסר דין על חברו הוא נעש תחילה, דכתיב ויבא אברהם לספר
 לשרה ולבכתה (להלן כג ב). וזה אמרו בדברים שאין לקרא חמס
 37 ר"ה טז, ב. 38 ר"ה טז, ב.

טז (ה) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך. פירש חמסי עליך כי
 החמס כסה הכתוב והמלאך גלה אותו. וענין "חמסי" כי שרה
 היתה משתעבדת בהגר והיתה כפופה אליה, ואברהם אמר לה²
 כי הוא עון פלילי לענותה, ומנעה עצמה מלהשתעבד בה, ועתה
 נתאמרה³ אליה, ועל כן אמרה: ישפוט, אם כדברי שאני
 משתעבדת, או כדברך. ועל זה נקוד, כי אין זה המשפט נאמר
 להרע לוי. והמלאך אמר הדין עמה⁵: שובי אל גברתך והתעני;
 כמו שהיית עושה ככתחלה (דרשות אבן שועיב).

1 אחר כך כשאמר אל הגר: שובי אל גברתך והתעני תחת ידי (פסוק ט), הוא שגילה
 מהות ענין "חמסי" שאמרה שרה. 2 ע"י רמב"ן ורד"ק לפסוק ו. 3 התרוממה —
 על שרה. מלשון: והי' האמירה היום (דברים כו, יח) — לשון גדולה. 4 לאברהם,
 אלא רק שהמקום יכיר עם מי הוא הצדק, ולפיכך באה הנקודה כדי להוציא ממשמעות
 הכתוב הגרילה שלא אמרה "ישפוט" בהוראת עונש אלא בהוראת הכרעה. כן נ"ל כוונת
 רבינו. 5 בדרשות אבן שועיב, דפוס קראקא (דף רא"ו ע"ג) הגרסא היא: "עמך".
 — יש לקיים גם גרסא הזאת, שהרי שרה היא שאמרה: "ישפוט ה'", ועל זה אמר
 המלאך: הדין "עמך", היינו עם שרה. — ואולי-ל: "הדין עמך" היינו עם הגר,
 שהמלאך אמר לה: אמת הוא מה שאמרת שהיא נוהגת עליך מנהג גברת. אבל כן הגזירה
 שובי אל גברתך וגוי' (פסוק ט).

רמב"ן שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת. לשבת אברם בארץ כנען, מגיד
 שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין, לפי שלא נאמר לו
 ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל, לשון רש"י. והטעם
 הזה איננו יפה⁶ שישבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה
 עולה לשום אדם בעולם⁷, ומשנה ששנינו בה⁸ בכל אדם היא.

6 שמש"י משמע דוקא לאברהם אין ישיבת חו"ל עולה לו שלא הובטח תחלה, אבל
 לשאר כל אדם עולה, וזה אינו שהלכה פסוקה וכו' (טור). 7 אף שאינו מטעם ואעשך
 לגוי גדול, וא"כ למה תלה רש"י בואעשך לגוי גדול (שם). 8 יבמות סד, א.

טז (ד) ותקל גבירתה, גבירתה ב', כעניי שפחה אל יד גבירתה
 (תהלים קכג ב) לומר, ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך,
 כלומר היא שפחתך ולא שפחתי, שכבר שחררתי אותה, ואין
 שפחות אחר שפחות, כדאיתא בקידושין¹ שאין אדם יכול למכור
 את בתו לשפחות אחר שפחות דכתיב לא (יוכל) [ימשול]
 למוכרה בכבודו בה (שמות כא ח), כיון שבגד בה, שוב אינו רשאי
 למוכרה, כ"ש שאין שפחות אחר גבירות. כך ישראל מבקשים
 רחמים, הואיל שכבר (נ)עשית אותנו בני חורין אל תתנינו בידי
 גוים שנצטרך להיות להם משועבדים, וזהו שכת' כעניי שפחה
 אל יד גבירתה.
 י, יח, א.

חזקוני למוכרה⁹³ ושמה הגר, כשמסר פרעה את בתו לשרה אמר לה
 בתי היא אגרך⁹³ ולכן נקראת "הגרה".
 (ה) חמסי, שערשה לי שפחתי הגר, שאינה רוצה לשמשני, עליך,
 93 ב"ר מה, ב.

ספורנו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קיבל דבריה, לא להתענג במשגל
 האשה⁴³.
 (ה) חמסי עליך, שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה
 אותי מפני שהתעברה ממך.
 43 רמב"ן.

קפט

וַתֵּרָא כִּי הִרְתָּהּ וְאָקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ: וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל-
שְׂרֵי הַגָּה שְׁפַחְתְּךָ בְּיָדְךָ עֲשִׂי-לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וְתַעֲנֶנָּה שְׂרֵי וַתְּבָרַח מִפְּנֵיהָ:
וַיִּמְצְאָהּ מְלֹאךְ יְהוָה עַל-עֵין הַמַּיִם בְּמִדְבַר עַל-הָעֵין בְּדֶרֶךְ שׁוּר: וַיֹּאמֶר
הַגֵּר שְׁפַחְתָּ שְׂרֵי אִי-מִזָּה בָּאת וְאַנָּה תִּלְכִּי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שְׂרֵי גְבֵרְתִּי אֲנֹכִי

נחמת ארי עדיאת, וקלית
בעיניה, זין זי פינא
ובינך: ו. נאמר אברם
לשרי, קא אמתיך בידך,
עבידי לה דחקין בעינכי,
ועינתה שרי, נצרת מן
קדמקא: ז. נאשקחה.

מלאכא דיני. על עינא דמינא במדברא, על עינא באורקא דתגרא: ח. נאמר, הגר, אמתה
[נ"י אמתא] דשרי, מנן את אחיא ולאן את אולא, נאמרת, מן קדם שרי רבנתי, אנה

רס"ג (ו) ותברח מפניה, עד שברחה מפניה.
(ז) על עין המים, על עין מים, שור, "חגר" 24.
24 ובפרק כ א. תרגם שור "אלג'סאר" וכולם מקומות בדרום. ובשמות טו כב הניח
המלה "שור" ללא תרגום.

רמב"ן ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברם היתה עולה לשאר האנשים.
וכבר טעו בה גם כן מן המפרשים טעות אחרת, שאמרו שאין דין
היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא
ילדה ולא שישא אחרת. ואין הענין כן, אבל הכוונה לומר שאם
היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ
ישראל, שנותנין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ¹⁰ אולי
בזכות הארץ יבנו. וכן עשו אברהם ושרה אמנו¹¹ מעת בואם שם.
(ו) ותענה שרי ותברח מפניה. חטאה אמנו בעניי הזה¹², וגם
אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שהיא
פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העניו.

רמב"ן ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברם היתה עולה לשאר האנשים.
וכבר טעו בה גם כן מן המפרשים טעות אחרת, שאמרו שאין דין
היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא
ילדה ולא שישא אחרת. ואין הענין כן, אבל הכוונה לומר שאם
היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ
ישראל, שנותנין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ¹⁰ אולי
בזכות הארץ יבנו. וכן עשו אברהם ושרה אמנו¹¹ מעת בואם שם.
(ו) ותענה שרי ותברח מפניה. חטאה אמנו בעניי הזה¹², וגם
אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שהיא
פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העניו.

מהר"ם (ח) מפני שרי גבירתא אנכי בורחת, ב' במסורת, והשיני [רומי]
קשת [בורחת כל העיר] (ירמיה ד ט), רמו ששרה הבריחה את
הגר המצרית ואת ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפני ישמעאל,
כי רומי קשת אילו ישמעאל, דכתיב ויהי רבה קשת (להלן כא כ).
מפני פרש רומי קשת בורחת כל העיר.

חזקוני על ידיך הוא, שאינך מוחה על כבודי, ואין אני רוצה לענותה
הואיל ונזדווגה לך⁹⁴. ישפט ה' ביני וביניך, שאני חוששת
לכבודך ואינך חושש לכבודי⁹⁴. וביניך, נקוד. פרש"י: כל ובינך
שבמקרא חסר וזה מלא, קרי ביה ובינך. כלומר כל וביניך חסרים
יו"ד בין הנו"ן ובין הכ"ף, וזה מלא "וביניך". כל תיבות נקודות
שבתורה⁹⁵ מסופקות היו בידו של עזרא הסופר, אמר: אם יבא
משה רבינו ואומר לי מפני מה כתבת את אלו, אומר לו: כבר
נקדתי עליהם, ואם אומר לי: למה נקדת עליהם, אומר לו: הרי
לא מחקתים ואעביר את הנקודות מעליהם. אמרין במסכת
ר"ה⁹⁶: כל המוסר דין על חבירו נענש תחלה שנאמר חמסי עליך,
וכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה (להלן כג ב). חז"ק.
דהכא משמע אברהם נענש תחלה כמו שפרש"י הכא שהכניסה
עין הרע בעיבורה⁹⁷.

(ז) וימצאה... על עין המים, ואחר שאמר על עין המים אמר על
העין לפרש, כלומר על אי זה עין מים מצאה, על העין שהיא
בדרך שור, כלומר שהיתה שבה למצרים ארץ מולדתה, כי שור
על פני מצרים.
(ח) ויאמר, בא פתח עם הרביע כמו בהפסק, כי יש לרביע
39 מובא ברש"י. 40 ראה מבחר הפנינים (מיוחס לר' שלמה אבן גבירול) א. כט 28:
אין דבר שנולה אל דבר טוב מן העונה אל החכמה ומן היכולת אל המחילה.

רס"ג (ו) ותברח מפניה, עד שברחה מפניה.
(ז) על עין המים, על עין מים, שור, "חגר" 24.
24 ובפרק כ א. תרגם שור "אלג'סאר" וכולם מקומות בדרום. ובשמות טו כב הניח
המלה "שור" ללא תרגום.

רמב"ן ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברם היתה עולה לשאר האנשים.
וכבר טעו בה גם כן מן המפרשים טעות אחרת, שאמרו שאין דין
היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא
ילדה ולא שישא אחרת. ואין הענין כן, אבל הכוונה לומר שאם
היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ
ישראל, שנותנין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ¹⁰ אולי
בזכות הארץ יבנו. וכן עשו אברהם ושרה אמנו¹¹ מעת בואם שם.
(ו) ותענה שרי ותברח מפניה. חטאה אמנו בעניי הזה¹², וגם
אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שהיא
פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העניו.

9 שיטה זו מובאת גם ברא"ש יבמות שם (יב) בשם ריש רוצים לומר דהאי דינא דשהה
עמה עשר שנים אינו נוהג בחו"ל דתלין בעונש דירת חו"ל, כמו שמצינו גבי אברהם
דישיבת חו"ל לא עלה לו מן המנין. 10 ואין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין
שמה זכות א"י תעמוד לו, אבל לדרים בחו"ל ודאי אם שהו עשר שנים ולא זכו
לעולם לא יזכו לבנות הימנה וכופין אותו להוציאה (לשון הרמב"ן בחדושי
ליבמות שם). 11 בדפוס ליסבון רמ"ט הגירסא: מנו במקום אמנו והיא נכונה.
12 וכ"פ הרד"ק.

מהר"ם (ח) מפני שרי גבירתא אנכי בורחת, ב' במסורת, והשיני [רומי]
קשת [בורחת כל העיר] (ירמיה ד ט), רמו ששרה הבריחה את
הגר המצרית ואת ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפני ישמעאל,
כי רומי קשת אילו ישמעאל, דכתיב ויהי רבה קשת (להלן כא כ).
מפני פרש רומי קשת בורחת כל העיר.

חזקוני על ידיך הוא, שאינך מוחה על כבודי, ואין אני רוצה לענותה
הואיל ונזדווגה לך⁹⁴. ישפט ה' ביני וביניך, שאני חוששת
לכבודך ואינך חושש לכבודי⁹⁴. וביניך, נקוד. פרש"י: כל ובינך
שבמקרא חסר וזה מלא, קרי ביה ובינך. כלומר כל וביניך חסרים
יו"ד בין הנו"ן ובין הכ"ף, וזה מלא "וביניך". כל תיבות נקודות
שבתורה⁹⁵ מסופקות היו בידו של עזרא הסופר, אמר: אם יבא
משה רבינו ואומר לי מפני מה כתבת את אלו, אומר לו: כבר
נקדתי עליהם, ואם אומר לי: למה נקדת עליהם, אומר לו: הרי
לא מחקתים ואעביר את הנקודות מעליהם. אמרין במסכת
ר"ה⁹⁶: כל המוסר דין על חבירו נענש תחלה שנאמר חמסי עליך,
וכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה (להלן כג ב). חז"ק.
דהכא משמע אברהם נענש תחלה כמו שפרש"י הכא שהכניסה
עין הרע בעיבורה⁹⁷.

94 כפירוש הככור שור. 95 אבות דרבי נתן פל"ד, אלא דשם איתא: אם יבא
אליהו. ועיין בפסקי תוספות מנחות אור רלא, דמביא: אם יבא משה. ועיין באדר"ן
כפ' בין יהושע. 96 ראש השנה טז, ב. 97 הרי שהוא נענש תחלה שהפילה

ז [ל.ב.ג] ויחזר אף יעקב ברחל, רבנן דרומאה בשם ר' אלכסנדר ב"ר יוחנן אמר (איוב טו) החכם יענה דעת רוח, זה אברהם, (בראשית טז) וישמע אברם לקול שרי, וימלא קדים בטנו, זה יעקב, ויחזר אף יעקב ברחל ויאמר וגו', א"ל הקב"ה כך עונים את המעיקות חי"ך שבניך עתידים לעמוד לפני בנה, ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן, ממך מנע ממני לא מנע, אמרה לו כך עשה אביך לאמך לא חגר מתניו כנגדה, אמר לה אבי לא היה לו בנים אבל אני יש לי בנים, אמרה לו וזקינך לא היה לו בנים וחגר מתניו כנגד שרה, אמר לה יכולה את לעשות כשם שעשתה זקנתי, אמרה לו מה עשתה אמר לה הכניסה צרתה לתוך ביתה, אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי בלהה בא אליה ואבנה גם אנכי, מה זו נבנית על ידי צרתה אף זו נבנית על ידי צרתה, ותאמר רחל דנני אלהים, דנני וחייבני דנני וזכני, דנני וחייבני שנאמר ורחל עקרה, דנני וזכני שנאמר ויתן לי בן, על כן קראה שמו דן, בכל מקום שנא' על כן מרובה באוכלוסין.

ח [ל.ג.ה] ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי וגו', נופתי פתיתי תליתי אחותי עלי, א"ר יוחנן ניגפה היה לי לעשות לפני אחותי אילו שלחתי ואמרתיו לו תן דעתך שהן מרמים כך לא היה פורש, אלא אמרתיו אם אין אני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי, ד"א נפתולי פיתוליה לא דידי הויין כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשבילי, ד"א נופת עצמו לא שלי היא דברי תורה שנאמר בהם (תהלים יט) ונופת צופים, יהיו נאמרים בחלקו של נפתלי.

ט [ל.ג.ו] ותלד זלפה שפחת לאה, בכלם כתיב ותהר וכאן ותלד אלא בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעיבורה, ותאמר לאה בא גד, אתיא גדא דביתא אתא גדא דעלמא, בא מי שעתיד לגדד משתינן של עובדי כוכבים ומנו אליהו, אליהו משל מי ר' אליעזר אמר משל בנימין, דכתיב (ד"ה = דברי הימים = א ח) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם כל אלה בני בנימין, ר' נהוראי אמר משל גד היה, הה"ד (מלכים א יז) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד, א"ר פליפי בר נהוראי מאן חזית למימר כן, א"ל דכתיב (יהושע יג) ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד, מה מקיים ר' אלעזר קרא דר' נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית הוה, ומה מקיים ר' נהוראי קרא דר' אלעזר ויערשיה ואליהו אלא מדרשות הן, בשעה שהיה הקב"ה מרעיש עולמו היה מזכיר זכות אבות בני ירוחם והקב"ה מתמלא רחמים על עולמו, פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר אלו אומרים משל גד ואלו אומרים משל בנימין בא ועמד לפניהם, א"ל רבותינו מה אתם נחלקים עלי אני מבני בניה של רחל אני.

י [ל.ג.ז] ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות, לומר אשרי מי שזכה לכך, א"ר לוי לא לן אשר באכסניא מימיו ירש גבהי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות, הה"ד (ד"ה = דברי הימים = א ז) בני אשר ימנה וישוה וישווי ובריעה ושרח אחותם, הוא אבי ברות, ר' לוי ור' סימון, ר' לוי אמר שהיו בנותיהם נאים והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן המשחה שמן זית, ר' סימון אמר שהיו נשואות למלכים שנמשחו בשמן זית.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סד עמוד א

מלמד, שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפריה ורביה, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל? אבא חנן אמר משום רבי אליעזר: חייב מיתה, שנאמר: אובנים לא היו להם, הא היו להם בנים לא מתו. אחרים אומרים: גורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר: בלהיות לך לאלהים ולזרעך אחרריך, בזמן שזרעך אחרריך - שכינה שורה, אין זרעך אחרריך - על מי שורה? על העצים ועל האבנים?

מתני' נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - אינו רשאי לבטל. גירשה - מותרת לינשא לאחר, ורשאי השני לשהות עמה י' שנים. ואם הפילה - מונה משעה שהפילה.

גמ' ת"ר. נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להבנות ממנה. אע"פ שאין ראייה לדבר - זכר לדבר: גמקן עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען - ללמדך, שאין ישיבת ח"ל עולה לו מן המנין. לפיכך, חלה הוא או שחלתה היא, או שניהם חבושים בבית האסורים - אין עולין לו מן המנין. א"ל רבא לרב נחמן: ולילף מיצחק, דכתיב: זניה יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וגו', וכתיב: הויצחק בן ששים שנה בלדת אותם! א"ל: יצחק עקור היה. א"ה, אברהם נמי עקור היה! הוא מיבעי ליה לכדר' חייא בר אבא, דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: למה נמנו שנותיו של ישמעאל? כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב. אמר רבי יצחק: יצחק אבינו עקור היה, שנאמר: ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו, על אשתו לא נאמר אלא לנוכת, מלמד ששניהם עקורים היו. א"ה, ויעתר לו - ויעתר להם מיבעי ליה! לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע. א"ר יצחק: מפני מה היו אבותינו עקורים? מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. א"ר יצחק: למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר? מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות. אמר רבי אמי: אברהם ושרה טומטמין היו, שנאמר: זהביתו אל צור

כפייה כדאשכחן לעיל בפ' החולץ (דף לט א) לא רצה לא לחלוץ ולא לייבם חוזרין אצל גדול למיכפייה⁽²⁾ אלמא כל מה שמוטל על האדם מן הדין לעשותו ואינו רוצה לעשות כופין אותו ונראה דכופין אותו בשוטי אבל במילי לא כדאמרי' בסוף המדיר (שם) בדברים לא יוסר עבד ועוד מדפריך בס"פ אע"פ (דף סג א) למאן דמפרש מורד על אשתו באומר איני זן ואיני מפרנס והאמר רב האומר איני זן ואיני מפרנס יוציא ויתן כתובה כלומר מה תוספות שייך ביה והלא צריך להוציא ואי כפייה הוא במילי משכחת בה תוספת כגון שנדוהו ועמד במרדו אבל אי אמרינן כופין בשוטי פריך שפיר ומיהו קשה דפלוגתא דאמוראי היא בס"פ המדיר (דף עז א) דאיכא מאן דאמר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים אין כופין ולדידיה תיקשי לך ברייתא דקתני יוציא ומשמע כופין כדפרישית הלכך נראה דלא משמע כופין אלא היכא שמתנהג עם אשתו שלא כדן כגון כל הנהו דפרק המדיר אבל הכא לא. ומיהו בירושלמי משמע דאין כופין אכל הנהו דקתני בפ' המדיר יוציא דגרסי' התם (פ' אלמנה נוזנית ה"ז) אמר שמואל אין מעשין אלא לפסולות והא תנינא המדיר אשתו מליהנות וכו' ומשני אם שמענו שמוציא שמענו שכופין ופי' רבינו חננאל שמעת מינה דאין כופין אלא היכא שמפרש בהדיא שכופין אבל היכא דאמור רבנן יוציא בסתם אומרים לו כבר חייבוך חכמים להוציא ואם לא תוציא מותר לקרותך עברינא אבל לכפותו בשוטי לא. (ג) והוא דאיני זן ואיני מפרנס כופין אותו ויוציא ויתן כתובה וההיא דהחולץ דחוזרין אצל גדול למיכפייה⁽²⁾ היינו שבשביל שמונע ממנה כל ענייני אישות אבל משום תשמיש המטה לחודיה או משום מזונות לחודיהו אין כופין והא דסוף פרקין (דף סה ב) עובדא דבי כנישתא דקסברי דא"ר יוחנן יוציא ויתן כתובה ומשמע התם דכייפינן ליה ל"ל דהתם לא מימרא היא אלא כשבא מעשה לפניו צוה להם שיוציא משמע שאמר להם לכפותו. ומיהו בתוספתא תני מקמץ ומצרף נחושת ובורסי יוציא ויתן כתובה והיינו על כרחין כופין כדתנן בפרק המדיר (דף עז א) (ד) ורש"י פירש בשמעתין שכופין אותו ב"ד להוציא וכן כתב רב אלפס ז"ל והיכא דשהה עמה עשר שנים ולא ילדה ולא קבעי לאפוקה ולמיסב איתתא אחרית⁽⁵⁾ מפקינן לה מיניה בעל כרחיה ואפילו בשוטי ואפילו אמרה איהי דיירנא בהדיה בסהדי לא שבקינן לה אלא יוציא ויתן כתובה כדגרסינן בפ' המדיר (שם) (2) ותמיהני היאך נכוף כיון דאמר בירושלמי דאין כופין ושמא סמכו על זה דגרסינן בגמרא דידן בכל הספרים האומר איני זן ואיני מפרנס⁽²⁾ יוציא ויתן כתובה ולא גרסינן כופין אותו ומדפריך עלה שמואל עד שיכפוהו להוציא אלמא שסתם יוציא היינו בכפייה⁽²⁾ או שמא איכא למימר דהכי פריך שמואל לרב אותה כפייה שאתה אומר שעושין לו כדי שיוציא דהיינו נידוי אותה כפייה עצמה יעשו לו לזון ומה שאנו צריכין לחלק לפירוש רבינו חננאל ז"ל בין עיננו דכל מיני אישות ובין עיננו דתשמיש או מזונות גם זה דוחק דעיננו תשמיש הוא עיקר האישות וגם על מניעת מזונות ראוי שיכפוהו בשוטי דאם לא כן תמות ברעב וכיון דפליגי בה רבוותא ראוי להחמיר שלא לכוף בשוטי דלא ליהוי גט מעושה:

סימן יב יב א ג 90

יב ויש רוצים לומר דהאי דינא דשהה עמה עשר שנים אינו נוהג בחוצה לארץ דתלינן בעונש דירת חוצה לארץ כדאשכחן גבי אברהם שישבת חוצה לארץ לא עלה לו מן המנין ולא מסתבר כלל להורות כן שיבטל אדם מפריה ורביה בסברא רעועה זו דהא חזינן רובא דאינשי שפרין ורבינן בחוצה לארץ ולאחד מני אלף שלא זכה ליבנות מאשה אחת⁽²⁾ נתלה לו בעונש דירת חוצה לארץ לפוטרו מפריה ורביה⁽²⁾ וגם כל אלו אמוראים דבבל דשקלי וטרו בהאי דינא כולן לבני א"י שקלי וטרי ולא להם⁽²⁾ ורבי אבא בר זבדא דאמר אי זכאי הוה לי מקמייתא מבבל הוה דאיעקר מפירקיה דרב הונא⁽²⁾ ומה שלא עלתה לאברהם ישיבת חוצה לארץ לפי שצוה לו המקום לך לך מארצך אל הארץ אשר אראך⁽²⁾ ונתעצל ולא הלך⁽²⁾ ואף אחר שבא לארץ ישראל חזר למקומו שהרי בברית בין הבתרים היה אברהם בן שבעים שנה כי גלות מצרים שנאמר בו כי גר יהיה זרעך התחילו משנולד יצחק ומה שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות ושלושים שנה אותם שלשים שנה היו מברית בין הבתרים עד לידת יצחק נמצא שהיה אברהם בבין הבתרים בן שבעים שנה ובאותה שנה (נ"א שעה) בא"י היה כי נאמר לו ולזרעך נתתי את הארץ הזאת וכתיב ואברם בן שבעים שנה [וחמש שנים] בצאתו מחרן אלא ודאי משבא לארץ חזר לחרן ועל זה נענש. ומזה אנו למדין שאם היה הוא חולה או היא חולה ומיהו משמשין מטותיהן וראויה להתעבר אלא שאינם בריאים כשאר בני אדם וכן חבושין בבית האסורין ושמשו בבית האסורין אנו תולין העון שגרם להם להיותם חולים או חבושין בבית האסורין מנעם גם מלהוליד כמו באברהם שמנעו העון מלהוליד דאם תמצא לומר שהחולי מנעם מלשמש או מלהוליד צריכא למימר שלא יעלו מן המנין. [דף סד ע"ב] אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב לא שנו אלא בדורות הראשונים ששנותיהן מרובות אבל השתא ששנותיהן מועטות שתי שנים ומחצה כנגד שלשה עבורין רבא אמר שלש שנים כנגד שלש פקידות דאמר מר (ר"ה ל"א א) בראש השנה נפקדה שרה ורחל וחנה אמר רבא ליתנהו להני כללי דמכדי מאן תקין מתניתין רבי והא בימי דוד אימעוט שני דכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה:

סימן יג

יג יד (2) גירשה מותרת לינשא לשני וכו' לשני אין לשלישי לא מתני' מני רבי היא דאמר בתרי זימני הויא חזקה דתניא מלה הראשון ומת שני ומת שלישי לא תמול דברי ר' רבן שמעון בן גמליאל אומר שלישי תמול רביעי לא תמול. ולא דוקא באשה אחת אלא אפילו באחיות נמי דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מעשה בד' אחיות שמלה ראשונה ומת שניה ומת שלישית ומת רביעית באתה לפני רשב"ג ואמר לה אל תמולי. אמר רבא השתא דאמרת אחיות מחזקות לא ישא אדם ממשפחת נכפין וממשפחת מצורעין והוא דאיתחזק בתלתא זימני אבל תרי זימני אקראי בעלמא הוא ואסיקנא נשואין ומלקיות כרבי ווסתות ושור המועד כרבן שמעון בן גמליאל⁽²⁾ נשואין כדאמרן מלקיות כדתנן מי שלקה ושנה ב"ד כונסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו נבקעת ווסתות דתנן [דף סה ע"א] אין האשה קובעת לה ווסת עד שתקבענו שלשה פעמים ואינה מטהרת מן הווסת עד שיעקר ממנה שלשה פעמים שור המועד דתנן איזהו מועד כל שהעידו בו שלשה פעמים ומסתברא דמילה ונישואין בתרי זמני הוי חזקה דספק נפשות הוא וספק נפשות להקל וכן נישואין דקטלנית ת"ר נישאת לראשון ולא היו לו בנים לשני ולא היו לו בנים לשלישי לא תינשא אלא למי שיש לו בנים נישאת למי שאין לו בנים תצא